

Kapitel 2

Gymnastik og sport - det borgerlige samfund og industrisamfundet?

af *Jorn Hansen*

»Nicht blosz Stunde halten,
sondern den Geist iiben«
(J.C.F. Gutsmuths)

I løbet af det 19. og 20. århundreder etableredes gymnastikken og sporten som de to store legemskulturelle bevægelser i Europa. Gymnastikken i dens moderne udgave udgik fra de mellemeuropæiske filantropiske skoler. Sporten i dens moderne udformning udgik fra de britiske øer. Den moderne gymnastik var fra begyndelsen en ideel undfangelse, en konstruktion. Den moderne sport var især resultatet af en omformning af på de britiske øer allerede eksisterende legemskulturer; bl.a. adelens desport (adspredelse) og de folkelige traditionsbundne lege. Et af de vigtigste elementer i omformningsprocessen var en regelsætning med henblik på den lige konkurrence.

I Danmark fik de to legemskulturelle bevægelser - i modsætning til de øvrige nordiske lande - *hver* deres organisation. Gymnastikken som en del af skyttebevægelsen, der senere spaltedes i to hovedorganisationer, således at vi i dag både har De Danske Skytte Gymnastik og Idrætsforeninger, DDSG&I og De Danske Gymnastik og Ungdomsforeninger, DDGU. Sporten organiseredes i Dansk Idrætsforbund, DIF. Forskellen mellem disse organisationer er her i løbet af det 20. århundredes sidste fjerdedel blevet mindre og mindre. På det ideelle plan fastholdes forskellen dog som en forskel mellem det folkelige og ikke-folkelige i idrætsbevægelsen.

Punktet udenfor - det folkelige

I takt med at den britiske sport i Danmark i løbet af det 20. århundrede vandt større og større udbredelse, blev det vanskeligere for gymnastikkens fortalere at negligere sportens rolle. I stedet fokuseredes der på bestemte sider af sporten:

»En særlig uheldig Side af Sport og Idræt, saafremt den drives til Yderligheder og helt ud i Karrikaturen, er den ensidige Legemsudvikling med enkelte Legemsdeles uforholdsmæssige Overvægt paa andres Bekostning og den Overanstrengelse af livsvigtige Organer, først og fremmest Hjerte og Lunger, som kan blive Følgen. Og endvidere, at Sport og Idræt i så høj Grad kan komme til at optage Tid og Interesse, at Gymnastikken forsømmes og Glemmes. Thi den egentlige Gymnastik er og bliver Grundlaget, det elementære og uafviselige Grundlag for en sund, alsidig og harmonisk Legemsudvikling og Betingelsen for at det evigtgyldige Motto og Maal, en sund Sjæl i et sundt Legeme, fuldtud vil kunne fyldestgøres«.

Således skriver lægen A.H. Riiskjær som afslutningen på sit skrift »Gymnastikkens Historie I Hovedtræk« (1942) i). Som læge kunne Riiskjær argumentere for gymnastikkens sundhedsmæssige betydning, medens idéen om den sunde sjæl i højere grad må tilskrives den tradition, som Riiskjær ser gymnastikken i forlængelse af. Skriftet var således tilegnet højskolemanden Professor Poul la Cour's minde. Poul la Cour (1846-1908) var en periode lærer ved Askov højskole, og som medlem af overbestyrelsen for Skytteforeningerne blev han en af hovedmændene bag indførelsen af den Lingske gymnastik i Danmark.

Generelt kan man sige, at argumenterne for gymnastikken til fordel for sporten sjældent var udtalte. Der var i høj grad tale om en konsensus, der uafhængigt af modsætningerne mellem den dansk/tyske gymnastik og den svensk/lingske gymnastik, havde rødder tilbage til Nachttegall og GutsMuths.

Et af de få steder, hvor denne konsensus blev iklædt ord, var i højskolemanden Jørgen Bukdahls epilog »Dansk Idræt« til samleværket »Idræt. Vor Tids store Folkeopdrager« redigeret af Kr. Krogshede (1943) Bukdahl skrev: *»Lad os da nu se Idrætten paa en større Baggrund end en rent sportslig interesse. Arkimedes sagde en Gang, at han kunne bevæge JOrden, hvis man gav ham et Punkt udenfor. Punktet udenfor der giver det hele mening udover Tidsfordriv og interesse; Idrætten har ogsaa saadan et Punkt«.* 2) Punktet udenfor, bør også eksistere selv om idrætten gennem tiderne har ændret karakter, ifølge Bukdahl fra at være knyttet til et militært formål til at blive til en kulturbevægelse. Bukdahl skrev:

»Nu er Idrætten et Spørgsmaal om Ungdommens legemlige Opdragelse og hvad der i dette kan ligge af Kar akter op dragelse. Og det er et Spørgsmaal om Fritidens gode Benyttelse. Forsaavidt er alt jo i Orden. Men der er nu dette med Punktet udenfor. Eller skal jeg ogsaa sige det saadan: det er Forstaaelsen af, at Sport og idræt kun er et Led - stort eller lille, men et Led - i Ungdomsopdragelsen. Bliver den eneherkende, opsluger den al Interesse, undergraver den sig selv og sit eget Formaal. Og det er dette Spørgsmaal om Forholdet mellem Led og Helhed, jeg til Slut vil sige nogle Ord om. Thi her kan det ofte knibe med Balancen«. 3)

Det som Bukdahl dernæst først og fremmest tog afstand fra var situationer, hvor idrætten og sporten var blevet sit eget formål, hvor interessen for det fy-

siske var så opslugende, at det kom til at virke forkrøblende på, hvad der havde med ånd og karakter at gøre. Cykelrytteren, der hang over styret med tungen ud af halsen, uhyggelige deforme kvinder, der beredte sig til at svømme over Oceaner, eller

»Olympiaderne, der ofte vise mere af en Nations Muskelliv end just Aandsliv. . . . Tro nu ikke, at jeg ikke mener, at der kan ligge Kar akter op dragelse i Træning, Askese, Afhold, Vand, kogte Æg, Semulevælling; det kan der. Men som eneste Livsindhold er det Død og Fordærvelse. Ogsaa her kræves et Punkt udenfor, der giver alt andet Mening som Led i en større Helhed...»

Der er en Himmel over Idrætspladsen, og der er et Land udenom den. Det var dette, man forstod herhjemme i (18)80'erne, da den Lingske Gymnastik blev indført som et Led i den folkelige Opdragelse og Vækkelse. Thi man var nemlig ogsaa da klar over, at en ensidig Aandsinteresse kan være ligesaa forkværende for et Menneske, som en ensidig Interesse for det fysiske. Legemet er Sjælens Bolig, og Mennesket er skabt i Guds billede. Dette var Synspunktet for hine Vallekildemænd, der gav Stødet til, at den Lingske Gymnastik blev Folkegymnastikken i Danmark, det mest vidtrækkende, der endnu er sket i en Ungdomsopdragelse.... Det Punkt udenfor, der netop knyttede Gymnastikken som Led til en national Helhed, var det, man kalder det folkelige.«⁴⁾

Jørgen Bukdahl skrev epilogen til et samleværk om dansk idræt, der behandlede såvel gymnastikken som sporten, hvor sport og idræt i Bukdals terminologi i denne her sammenhæng dækkede over det samme. Den ideelle, den folkelige legemskultur var gymnastikken. Idrætten var ikke ideel. Bukdahl skrev:

»Jeg kunde ønske dansk Idræt noget af dette folkelige Punkt udenfor de mange grene og de særlige interesser omkring dem. Saa bliver Fritidssyssel lænket til Dagens Gerning, saa kan der oprettes en Harmoni mellem Legemet og Sjælens Verden.«⁵⁾

Jeg har citeret Bukdahl så udførligt, fordi han meget præcist beskrev forskellen mellem det folkelige element i idrætten og det ikke-folkelige; fordi han for at adskille den folkelige idræt fra den ikke-folkelige nødvendigvis måtte henføre til gymnastikken som den folkelige idræt. Dansk idræt i DIF's udgave er i dag en folkebevægelse, men den er sandsynligvis stadig ikke en folkelig bevægelse i Bukdahlsk forstand og har vel næppe nogen sinde tilstræbt at blive det.

Vi skal i det følgende se, hvorledes det idéelle punkt - punktet udenfor - allerede var medtænkt ved den moderne gymnastiks begyndelse.

Det borgerlige samfund

Den moderne gymnastiks fremkomst var uløseligt knyttet til naturretsfilosofiens og oplysningstidens fokusering på det borgerlige individs frigørelse. Vi ved i dag, at oplysningstidens tanker var en af årsagerne til den borgerlige revolution og til fremkomsten af det borgerlige samfund i dets forskellige vesteuropæiske og amerikanske udgaver. Historisk blev borgerlig således til

»bourgeois«, det vil sige en klassespecifik term, der stillet overfor begrebet »proletar« skulle afsløre det borgerlige samfunds klassekarakter.

På det idémæssige plan må vi imidlertid gøre os klart, at oplysningstidens opfattelse af det borgerlige samfund ideelt udgjorde en revolutionær kraft over for det feudale hierakiske og ulige samfund og over for den religion, der forudsagde verdenens gang og forudbestemte individets placering som bonde eller adel. Det individ som oplysningstiden og naturretsfilosofien ville befri var således ikke borgeren som »bourgeois«, men borgeren som samfundsborger som »citoyen«.

Idéhistorisk gik der en linie fra humanismens og renaissancens italienske bystater til oplysningstidens Frankrig (og England). Fælles var interessen for individet, fælles var en begyndende orientering mod barnet som »mediet« for fremtidens samfundsborger. Oplysningstidens filosoffer kan opfattes som oprørere, der ved deres kritik af det bestående forberedte det nye på opdragelsens område. Som noget nyt begyndte flere af oplysningstidens filosoffer at forbinde de pædagogiske ideer med legemlig opdragelse.

Franskmanden Michel de Montaigne (1533-92) hånede samtidens opdragelsesmade, idet man glemte at barnet havde et legeme. *»Det er ikke nok, at man styrker Barnets vilje, man maa ogsaa styrke dets Muskler«*. Montaigne anbefalede løb, brydning, fægtning, jagt, dans og musik som opdragelsesmidler. Musklerne skulle styrkes for at hærde individet.

Samme overvejelser som hos Montaigne findes hos englænderen John Locke (1632-1704). Som opdrager for Jarlen af Shaftesburys søn gjorde Locke sig mange overvejelser over den legemlige opdragelse. Disse overvejelser sammenfattede Locke i skriftet *»Some thoughts concerning education«* (1693). Børn måtte ikke gå for varmt klædt, drengene burde lære at svømme og være barhovedede dag og nat. Pigerne skulle ikke gå med korset. Kosten skulle være tarvelig og børnene burde gå tidligt i seng og stå tidligt op. Ud over at lære at svømme ville fægtning, ridning og brydning være nyttige sportsgrene at kunne mestre.

»Some thoughts concerning education« blev oversat til tysk og fransk og blev flere steder i det øvrige Europa et ideologisk hovedskrift for legemsøvelser. Locke er blevet kaldt *»hærdningsteoriens fader«*. Hans foreskrivelse af en primitiv og muskelhærdende levevis for barnet havde dog et højere mål. Et højere mål, der især blev synlig i Rousseaus pædagogiske legemsopdragelse.

Oplysningsfilosofiens målestok for kritikken af det feudale samfund og dets gudebillede var de såkaldte naturlige menneskerettigheder; naturretten eller en oprindelig ret. En oprindelig ret som feudalsamfundet og det enevældige kongedømme havde øvet vold imod. Et nyt samfund i overensstemmelse med de naturlige menneskerettigheder burde etableres, og midlet til at nå dette ideal var som tidligere nævnt en forbedret opdragelse.

Den franske revolutions ideologiske opmand Jean Jacques Rousseau (1712-78) fremstillede sit statsideal i *»Samfundspagten«* (1762) og sit opdra-

gelsesideal i »Emile« (1762). I sin søgen efter en form for repræsentant for naturretten fandt Rousseau »den vilde« som den ypperste repræsentant. »Den vilde« som de opdagelsesrejsende havde fundet på deres rejser kom »naturmennesket« nærmest. Emile skulle således opdrages som en »vild i byerne«. Derfor skulle man ikke give børnene kedelige bøger i hænderne, det var deres kræfter og sanser, der skulle øves. Som hos Locke skulle børnene hærdes, Emile måtte gå barhovedet og barfodet, kun drikke det kolde friske vand, og lære at svømme skulle han; for »et kraftløst legeme gjorde også sjælen svag...⁶⁾ Rousseaus »Emile« blev fordømt af kirken, bogen blev brændt på bålet, men tankernes udbredelse kunne man ikke forhindre. I den sidste fjerdedel af det 18. århundrede etableredes nyoprettede kostskoler efter de nyeste pædagogiske principper. Den for gymnastikken mest betydningsfulde blev skolen på godset Schnepfenthal i nærheden af Gotha. Skolen oprettedes i 1784. Året efter kom GutsMuths til Schnepfenthal.

Gymnastikken som kald

Johann Christof Friedrich GutsMuths (1759-1839) »Gymnastik flir die Jugend« (1793) blev den egentlige første lærebog i den nye gymnastik. Bogen var som skik var på dette tidspunkt tilegnet en oplyst fyrste, i dette tilfælde »Hs. Kgl. Højhed Frederik, Kronprins af Danmark, Menneskerettighedernes Forsvarer ved Bælt og Senegal«.

Det er vigtigt at forstå, at den form for legemsøvelse, som med GutsMuths og andre blev bragt ud i skolesystemet, var forbundet med oplysningstidens sindelagsændring, med et *kald*. Ved datidens højere læreranstalter var undervisningen tidligere blevet varetaget af eksercitiemestrene. Undervisningen foregik i fægtesalen, på ridebanen og i boldhuset, flere af øvelserne gik igen i GutsMuths gymnastik, men helheden eller konsensusen, hvori de indgik, var en anden. Følgende to små historier illustrerer eksemplarisk sindelagsskiftet.

En ridelærer - en af de gamle eksercitiemestre - ved Sorø Akademi måtte 1649 sendes bort, fordi han gentagne gange har »slaget en Magistrum«. ⁷⁾

For de nye undervisere i legemsøvelserne var en sådan hændelse utænkelig, de var børnevenner. En børnevenlighed, der efter vores målestok havde en overspændt og sødladen karakter. Det forlød om GutsMuths ankomst til Schnepfenthal, at han, de øvrige lærere og børnene ved modtagelsen, svømmede hen i tårer og kys, og at GutsMuths selv var en hel time om at komme nogenlunde i ligevægt.⁸⁾

Forbindelsen fra GutsMuths til Nachttegall og Danmark er efterhånden velbeskrevet⁹⁾, så lad os derfor nøjes med at opholde os ved den idémæssige side af sagen. Vivat Victorius Franziskus Nachttegall (1777-1847) blev i en

skrivelse af 19/10 1800 fra Generaladjutant Kirchhoff til chefen for en af de militære skoler betegnet som »Citoyen Nachtegall«¹⁰⁾

Betegnelsen af Nachtegall som samfundsborger, som citoyen, var en hædersbetegnelse. En betegnelse, der forbandt Nachtegall til oplysningsfilosofiens idéelle tanker, en betegnelse, der betød at Nachtegall i sin funktion som opdrager satte alle mennesker lige Det var således også med Nachtegall som fødselshjælper, at gymnastikken blev ført eller i det mindst forsøgt ført ud til de jævne befolkningslag, til almuen. Som GutsMuths skrev i sin indledning til »Turnbuch« (1817) »In Danemark fing man an, den Gegenstand (Gymnastikken) als Volkssache zu betrachten.«¹¹⁾

I sin skrivelse »Indbydelse til Oprettelsen af et gymnastisk Institut« i november 1799 fremsatte Nachtegall selv følgende programerklæring:

Hvor nødvendigt og vigtigt det er, ikke alene at danne den Unges Sjæl, »men ogsaa hans Legeme, er en i vore Tider for enhver, endog blot nogenlunde oplyst Mand, altfor bekjendt Sag, til at jeg skulde behøve at bevise den; men lige-saa bekjendt er det ogsaa, at man, nar jeg undtager de militaire Academier samt det Christianiske og Schouboeske Institut, hidindtil har i Danmark værdigt den liden eller ingen Opmærksomhed. Negtes kan det ikke, at intet bidrager mere til at udvikle Ungdommens physiske Evner, end legemlige Øvelser, dem vi fra Grækernes og Romernes Tider ikke synes at have kjendt uden af det blotte Navn. Flere af Europas værdigste Læger og Opdragere anbefale fortrin-Ugen disse Øvelser, og paa de Steder, hvor de ere indførte, spores overalt de ønskeligste Følger, nemlig: Legemets Sundhed, Styrke, Behændighed, Virksomhed, Dannelse og Sandsernes Skærpelse.«¹²⁾

Det idéelle ved Nachtegalls virke fremgår ligeledes af den ramme, som kendte oplyste borgere placerede legemsøvelserne i. Nachtegalls private gymnastikinstitut fejrede i 1803 sin første Olympiade eller 4. årsfest. Til denne fest udsendtes en indbydelsesskrivelse forfattet af Inspecteur ved Efterslægtis-Selskabets Realskole P.H. Mønster »Om Svommeøvelser Deres Fremgang Hos Os«. I overensstemmelse med Rousseaus tanker tales om, at »Nutidens uslebne Folkeslægter er tilstrækkeligt til at overbevise os om, at de bruge deres Legemer med en Færdighed, vi langt fra ikke have«..., de vilde fremstod som et ideal, og oplysningen og opdragelsen blev formuleret som løsningen;«

»... men Sandheden begyndte at forjage Vildfarelsen: en oplkaret Formuft at fortrænge Fordommen, og man begyndte at indsee og tilstaae, at det ikke var blot Fortidens raae og mindre cultiverede Folkeslægter, der satte saa hoi Priis paa denne Legems Færdighed: at endog Grækerne og Romerne, Oldtidens mest cultiverede Nationer, agtede den ikke mindre; og at disse - hvad Historiens Muse med taknemmelig Haand skal opbevare giennem alle kommende Tider - gjorde den til en væsentlig Fordring ved Borgeropdragelsen.«[^]

Det borgerlige samfunds forfald - gymnastikken som ideologi

Rousseau - GutsMuths - Nachtegall og oplysningstidens idéelle undfangelse »det borgerlige samfund«, hvorledes harmonerer dette med brydningerne i gymnastikkens historie i Danmark i slutningen af det 19. århundrede. Det vil sige perioden fra 1884 til århundredeskiftet, hvor den Lingske gymnastik introduceres og forsøges ophøjet til fordel for den danske Natchtegallske og tyske turn gymnastik.

Hvis vi i første omgang fokuserer på personerne bag bevægelserne Per Henrik Ling (1776-1839) og »Turnvater« J.F.L. Jahn (1778-1852) gik fra begge, som hos GutsMuths, en linie tilbage til oplysningsfilosofien Ling, der i sine unge dage opholdt sig i København og bl.a. var elev hos Nachtegall, antog idéen om det borgerlige samfund i dens nationalromantiske fædrelandskærlige udgave. »Turnvater« Jahns historie var næsten lig Lings, men hans forbindelse af idéen om det borgerlige samfund til national-romantikken fik umiddelbar større politisk betydning, fordi Tyskland som nation endnu ikke var en realitet. Først i 1871 blev Tyskland til en egentlig nation.

Dernæst er det vigtigt at forstå den udvikling, der i løbet af det 19. århundrede skete med henholdvis idéen om det borgerlige samfund og gymnastikken. For begge kategoriers vedkommende var der i første omgang tale om en forfaldshistorie. Under den franske revolution forsøgte tankerne om det borgerlige samfund for første gang realiseret i den reneste udgave. Ikke alene afløstes revolutionen af kontrarevolutionen; men selve revolutionsprocessen afslørede, at der var et økonomisk element knyttet til det borgerlige samfunds lighedstanke. Betingelserne for lighed var ikke ens for plebejerne/proletarerne og patricierne/bourgeoiserne.

Samtidig med at idéen om det borgerlige samfund realhistorisk udviklede sig til en katastrofe, fastholdtes idealet som utopi og som et dannelseselement i løbet af det 19. århundrede. Efter idéernes konfrontation med masserne og virkeligheden var det dog vanskeligt at tage patent på idealet. I slutningen af det 19. århundrede genfandt man således mange af tankerne om det borgerlige samfund i såvel borgerlige demokratisk-politiske grupperinger som i de gryende socialistiske bevægelser.

Gymnastikkens forfaldshistorie i Danmark blev hurtigt iøjnefaldende. GutsMuths udsagn om gymnastikken »als Volkssache« fra 1817 blev gjort til skamme. Vel var der belæg for udsagnet i forhold til skoleloven af 1814, hvor gymnastik var obligatorisk for såvel piger som drenge. Men med tiden knyttes den fysiske opdragelse til de militære formål, pigegymnastikken gled ud af skoleundervisningen. Læreruddannelsen blev knyttet til militæret, oplysningsniveauet hos gymnastiklærerne var for ringe. De underviste i gymnastikken uden at kende noget til »punktet udenfor«. Den idéelle kraft i gymnastikken gik tabt. Gymnastikken var blevet en autonom størrelse.

Som oplysningsinstitutioner kunne højskolerne imidlertid genfinde gymnastikkens idéelle kraft. Først i slutningen af århundredet kunne højskolebevægelsen reaktualisere filantropiernes idéelle udgangspunkt. At selve indholdet i gymnastikken så blev et andet end det GutsMuthske understreger blot parallellen til idéen om det borgerlige samfund. Såvel gymnastikken som idéen om det borgerlige samfund var blevet til *ideologi* i den forstand at formerne, hvorunder disse skulle realiseres var blevet og blev genstand for ideologiske diskussioner. I slutningen af det 19. århundrede havde ingen længere patent på den rigtige udgave af det borgerlige samfund, lige såvel som ingen længere havde patent på den rigtige gymnastik, også selv om mange troede, de havde.

Tilbage står imidlertid, at gymnastikken i den Lingske høj skoleudgave reaktualiserede idéen om punktet udenfor. Det idéelle ved gymnastikken blev til det folkelige og til den måde, hvorpå gymnastikken adskilte sig fra sporten.

Hvorledes forholder det sig med punktet udenfor i sporten?

Sportens formændring

Inden for gymnastikkens område har vi med en vis rimelighed kunnet udpege den moderne gymnastiks skabere, for der var jo netop tale om en konstruktion. Anderledes forholder det sig med sportens område.

Idéhistorisk var der en linie fra John Locke til Rousseau, men den virkelighed, hvori deres opdragelseslære blev undfanget, var vidt forskellig. Hos kontinentets oplysningsfilosoffer blev fremhævelsen af legemsøvelser nærmest noget nyt og underligt i pædagogikken. Hos englænderen John Locke var legemsøvelser noget selvfølgeligt. Legemlig opdragelse og afholdelsen af sportslege havde allerede, da John Locke i 1693 skrev »Thome thoughts concerning education« en lang tradition bag sig.¹⁴⁾

»Traditionel football« eller folkefodbold kan spores tilbage til det 12. og 13. århundrede, måske endnu tidligere i en hurlinglignende form med stokke og bolde.

Hos de højere samfundsklasser var ridning, tennis og løb ikke ualmindeligt og fra 1500-tallet begyndte de britiske konger at opmuntre til fredelig idræt. Under Stuarterne i det 17. århundrede udbredtes legemsøvelserne: Sportsfesterne holdt deres indtog bl.a. med »Olimpic Games upon Cotswold-Hills« fra 1636.

Efter den puritanske revolution i restaurationsfasen fra 1660 og frem blev konkurrencesporten almindelig. Kapløb mellem »pedestrians« og med store prissummer som præmier blev en tilbagevendende begivenhed i Hyde Park i London. Siden kom hestevæddeløb og boksport, og i løbet af det 18. og 19. århundrede tog det, vi i dag kender som den moderne sport, form.

Sammenligner man nu den moderne sports undfangelsessituation med gymnastikkens, er det iøjnefaldende, at den moderne sport ikke er fremkom-

met som et resultat af en konstruktion, men snarere må ses som resultat af en omformningsproces. Det ideelle punkt - punktet udenfor - har derfor ikke i det omfang, det overhovedet eksisterer, samme status som i gymnastikken.

Man kan selvfølgelig altid lede efter et ideelt punkt og vil sandsynligvis også altid kunne finde et sådant.

Legemlig opdragelse hos adelen og i kongehuset var oprindeligt knyttet til denne stands krigerfunktion, en funktion, der dog med tiden gik tabt for senere at udvikle sig til ren adspredelse - desport - for adelen i Storbritannien. Fægtning, løb og ridning fik med tiden samme status som jagt og fiskeri.

Legene, så som »Olimpic Games upon Cotwold-Hills«, kan ses som et forsøg på at iscenesætte de folkefester, puritanerne ønskede afskaffet og afskaffede under republikken 1649-1660. Det var nok ikke tilfældigt, at initiativtageren til »Olimpic Games...« Robert Dover var en kongetro katolsk advokat. Det var jo især i modsætning til katolikkerne, at puritanerne var puritanske.

Folkelegene har lige som folkefodboldspillet sandsynligvis oprindeligt været knyttet til årstidernes rituelle fester. Fælles for dem var faste tidspunkter for afholdelsen, som vi f.eks. kender det fra folkefodboldspillene på »Hvide tirsdag« (Fastelavnstirsdag). Forbindelsen mellem folkefesterne og hedenske rituelle handlinger kan forklare puritanernes hårde fremfærd mod disse lege. Puritanerne fik ikke bugt med de traditionsbundne lege, der skulle en omstrukturering til for at tøjle de kårnevalistiske elementer i sporten.

Den moderne sports oprindelseshistorie var historien om disse formers - desports, folkelegenes og folkefodboldspillets - omstrukturering og forbindelse til industrisamfundets by- og fritidsliv. Formændringen bestod i en omstrukturering og regelsætning af processer, der eksisterede. Det var som sådan ikke en idéel konstruktion, der tjente et højere mål - et punkt udenfor.

Som pædagogisk middel kunne elementer fra processerne anvendes i opdragelsesøjemed. Legene kunne - når pædagogerne fik øje på dem - disciplineres, som det bl.a. for fodboldspillets vedkommende skete på public schools.

Som adspredelsesmiddel måtte vædekampene regelsættes for at konkurrencerne kunne foregå på lige vilkår.

Som adspredelsesmiddel kom sporten med tiden i takt med arbejdstidens begrænsning og indførelsen af week-ends til at modsvare byarbejdernes behov for fysisk udfoldelse og frisk luft.

Sporten kom til at tjene mange formål, men aldrig et højere; det var den rolle, sporten blev tildelt, der afgjorde funktionen. Det er blevet hævdet bl.a. midt i det 19. århundrede af Karl Marx, at franskmændene var politiske hoveveder, tyskerne filosofiske og englænderne økonomiske. Forstået på den måde, at franskmændene tænkte i politiske modeller som netop f.eks. »det borgerlige samfund«, tyskerne i højere filosofiske sfærer og englænderne i praktiske økonomiske processer. En tilsvarende skelnen mellem i al fald Kontinentet og Storbritannien kan med rimelighed anvendes inden for le-

gemspkulturens område. Processerne i sporten kan med rimelighed stilles op over for gymnastikkens politisk-filosofiske tradition.

Punktet udenfor 1989

Forskellen mellem gymnastikken som en idéel konstruktion og sporten som en proces med forskellige formål (frisk luft, fornøjelse, sundhed...), men egentlig intet udtalt højere mål, har fulgt de to legemskulturelle bevægelser langt op i det 20. århundrede og gør sig til en vis grad stadig gældende.

I takt med sportens udbredelse i landområderne 1930'erne var det for gymnastikkens tilhængere blot nødvendigt at henholde sig til den idéelle konsensus for gymnastikkens vedkommende. F.eks. var holdningen i de jyske husmandsforeningers tidsskrift »Husmandshjemmet«, *»at gymnastik er godt for en jysk husmand, men sport det fører direkte til cigaretrykning, til arbejdsløshed og til usund livsførelse«*.¹⁵⁾

Som bekendt blev sporten i løbet af efterkrigstiden den absolut dominerende bevægelse inden for legemskulturen i Danmark. DIF er i dag den største af idrættens hovedorganisationer. I både DDSG&I og DDGU er idrætsgrenene fra sportens område dominerende i forhold til gymnastikken. Sporten som proces har - som det fremgår af nedenstående tal - presset den idéelle konstruktion fra de folkelige organisationer Det står skidt til med det idéelle, med det almene.

Medlemmer af hovedorganisationerne i alt og fordelt på idrætsgrene i 1986:

Dansk Idræt-Forbund	1.473.000
Dansk Badminton Forbund.....	168.000
Dansk Boldspil-Union.....	275.000
Dansk Håndbold Forbund.....	156.000
Dansk Svømme- og Livredningsforbund.....	113.000
Øvrige Forbund.....	761.000
De Danske Gymnastik og Ungdomsforeninger	842.000
Badminton.....	144.000
Fodbold.....	146.000
Gymnastik.....	190.000
Håndbold.....	107.000
Øvrige Idrætsgrene.....	255.000
De Danske Skytte- Gymnastik- og Idrætsforeninger	807.000
Skydning.....	131.000
Gymnastik og Folkedans.....	152.000
Idræt.....	524.000

16)

Dette pres fra sporten mod den ideelle konstruktion kan ses som en af de væsentlige årsager til, at DDGU har fremført ønsket om at etableret et samarbejde med højskolerne. I januar 1989 blev der afholdt en konference herom. DDGU ønskede en opstramning af organisationens uddannelse for at inddrage mere almenviden, samt for at se mennesker, idræt, foreninger og lokalsamfund som en helhed.

Trods forskelligheder var det tanken at det skal være: ...»Fælles myter, drømme og en kærlighed til folkeligheden..., der skal samle foreningerne og højskolerne«. ¹⁷⁾

Ifølge formanden for Foreningen for Folkehøjskoler i Danmark Ove Korsgaard bør samarbejdet gælde: »... hele Danmarks fremtid. Den ser ikke for lys ud med truende økologisk, økonomisk og social krise. Det er emner, der ligger uden for DDGU og højskolen, men som vi kan gøre noget ved gennem vores fælles grundide og syn på folkeligheden«. ¹⁸⁾ I denne her kontekst kan det forstås som om »punktet udenfor« påny skal aktualiseres. - Korsgaard går i Bukdahls fodspor!

Ledere og trænere

Det er rimeligt at forestille sig, at DDGU eller rettere DDGU's ledere og højskolebevægelsens ledere med punktet udenfor fortsat vil være imod idrætten eller sporten som blot og bar proces, som ren fritidsfænomen. Punktet udenfor illustrerer klart, hvad man i positiv forstand vil, også hvad det er ved sporten, de idéelle fortalere ikke kan lide; formålsløsheden, konkurrenceaspekterne, sportens overdrev. . . ., mindre klart er det, hvad det er, man indirekte kommer til at vende sig imod i sporten.

Det er min opfattelse, at man med folkelighedsbegrebet er kommet til at bekæmpe folkeislætten i sporten. Den understrøm, der går fra folkefesterne og folkeboldspillet til den moderne sport. Den understrøm, som puritanerne under den engelske revolution bekæmpede i et højere måls tjeneste. Et frirum, som netop fordi det er et frirum ikke tjener noget formål. Et frirum, der selvfølgelig sætter af fra og overskrider, men også vender tilbage til det samfund, det er en del af. Som sådan er frirummet både fascination og spejl. - Jeg ser i denne sammenhæng bort fra den moderne olympiske sport, der via »olympismen« er blevet tillagt et højere mål. Men vel og mærke et højere mål, der først kom til efter, at Coubertin havde fået øje på sporten, som den foregik blandt andet ved Public Schools i England. ¹⁹⁾

Oplysningsfilosofferne og GutsMuths havde en utopi, en idé om det borgerlige samfund. En idé, der i løbet af det 19. og 20. århundrede oplevede et forfald. I takt med forfaldet søgte folket ikke gymnastikken, som en del af denne idé; de søgte frirummet i sporten. Fastholdelsen af det idéelle punkt i gymnastikken, gjorde gymnastikkens idéelle fortalere til ny-puritanere, og dermed til bekæmpere af det »folkefestlige« og »formålsløse« aspekt i sporten.

Til at opretholde gymnastikkens idéelle ophøjede status havde man behov for *uddannede* ledere. Til opøvelsen i sportens processer kunne man nøjes med *trænere*, autodidakte eller uddannede.

»Disse to billeder illustrerer tydeligt de forskellige karakteristika i henholdsvis gymnastikken og sporten«

Noter:

- 1) A.H. Riiskjær: »Gymnastikkens Historie i Hovedtræk«, Universitetsforlaget i Aarhus 1942. s. 70-71.
- 2) Dansk Idræt. Epilog af Jørgen Bukdahl i »Idræt. Vor Tids store Folkeopdrager«, red. Kr. Krogshede. Odense 1943 s. 333.
- 3) ibid s. 334.
- 4) ibid s. 334-335.
- 5) ibid s. 335.
- 6) Her citeret fra Niels Illeris: »Grundtræk af Gymnastikkens Historie«, København 1930 s. 55.
- 7) Afsnittet »Excercitiemestrene« i »Sorø. klostret - Skolen - Akadamiet gennem tiderne«, skrevet af gamle Soranere, bind 1. 1924. s. 399.
- 8) H.P. Langkilde: »Legemsøvelsernes Historie 1500-1800«, København 1932. s. 76.
- 9) Se hertil bl.a. Ove Korsgaards »Kampen om kroppen«, København 1982 og Else Trangbæks »Mellem leg og disciplin«, DUO, Åbybro 1987.
- 10) H.P. Langkilde opus. cit. s. 68.
- 11) Her citeret fra Langkilde s. 64.
- 12) Fra »Gymnastikkens Fremgang i Danmark fra dens første Indførelse i Aaret 1799 indtil Udgangen af Aaret 1830. Udtogsvisi efter de Rapporter, som aarligen allerunderdanigst ere forelagt Hans Majestæt Kongen«, ved F. Nachtegall København 1831. s. 2.
- 13) »Om Svømme-Øvelser og deres fremgang hos os som Indbydelse til offentlige øvelser hvorved det gymnastiske Institut høitidligholder sin første olympiade, eller fjerde aarsfest den 27. november D.A., forfattet af P.H. Monster«, Kjøbenhavn 1803. s. 4.
- 14) Jvf hertil Henrik Sandblad »Olympia och Valhalla. Idéhistoriska aspekter av den moderna idrotttrorelsens framväxt« Goteborg 1985 s. 81.
- 15) Jvf. Claus Bjørn »Idræthistorie i Danmark - synspunkter og sammenhænge« i »Rapport fra idræthistorisk seminar den 7-8 oktober 1983 på Danmarks Højskole for Legemsøvelser« s. 16.
- 16) Statistisk Årbog. Danmarks Statistik København 1988.
- 17) Se »Dansk Ungdom og Idræt« nr. 5 1989. s. 8
- 18) ibid s. 9.
- 19) Jvf. hertil Ejgil Jespersen: »Sport, frihed og lighed. Pierre de Coubertin og Olymmpismen i »Hurtigere, Højere, Stærkere« Idræthistorisk Årbog 1988 (red) Jørn Hansen, Per Jørgensen m.fl.

Anvendt litteratur:

- »Dansk Ungdom og Idræt« nr. 5 1989.
- Gleerup, Jørgen: »Den borgerlige katastrofe og romanen i det 19. årh.«, Odense 1979.
- Halkier, Henrik. Hansen, Jørn m. fl. »Vive la France! Vive la République! Den Jyske Historiker nr. 38-39 1986.
- Hansen, Jørn. Jørgensen, Per m.fl. »Hurtigere. Højere. Stærkere. Idræthistorisk Årbog 1988.
- Hansen, Jørn »Det Marxske revolutionsbegrebs status«, Århus 1983.
- Illeris, Niels: »Grundtræk af Gymnastikkens Historie«, København 1930.
- Knudsen, Fr.: »Lege og boldspil«, København 1922.
- Knudsen, Fr.: »Træk af boldspillet historie«, København 1933.
- Korsgaard, Ove: »Kampen om kroppen«, København 1982.
- Korsgaard, Ove: »Krop og kultur. Andelsbøndernes gymnastik mellem almuens leg og borgerskabets sport«, Viborg 1986.
- Krogshede, Kr. (red.): »Idræt. Vor Tids store Folkeopdrager«, Odense 1943.
- Langkilde, H.P.: »Legemsøvelsernes Historie 1500-1800«, København 1932.
- Monster, P.H.: »Om Svømme-Øvelser og deres Fremgang hos Ds som Indbydelse til offentlige Øvelser hvorved det gymnastiske Institut høitidligholder sin første Olympiade, eller fjerde Aarsfest den 27de november d. 13a.«, Kjøbenhavn 1803.

- Muller, Norbert/Ruhl, Joachim K.: »Olympic Scientific Congress. Sport History 1984, Niedernhausen 1985.
- Nachtgall, F.: »Gymnastikkens Fremgang i Danmark fra dens første Indførelse i Aaret 1799 indtil Udgangen ad Aaret 1830«, København 1831.
- Nielsen, Claus: »Fra lovbrydere til folkehelte. Fodboldspillets udvikling i England 1800-1914«, Århus 1984.
- »Rapport fra Idræthistorisk Seminar den 7.-8. oktober 1983 på Danmarks Højskole for Legemsøvelser«.
- Riiskjær, A.H.: »Gymnastikkens Historie i Hovedtræk« Aarhus 1942.
- Sandblad, Henrik: »Olympia och Valhalla. Idéhistoriska aspekter av den moderna idrottsrorelsens framväxt«, Goteborg 1985.
- »Sorø. Klostret - Skolen - Akademiet gennem tiderne. Skrevet af gamle soranere«, København 1924.
- Trangbæk, Else: »Mellem leg og disciplin. Gymnastikken i Danmark i 1800-tallet«, DUO, Åbybro 1987.
- Trier, H: »Rousseau og hans »Emil««. København 1885.

Jørn Hansen, lic. phil. i historie. Ansat som adjunkt ved Institut for Idræt, Odense Universitet.